

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Axel Steensberg

Nytårs Gave

til Borupris' Venner

1981

FUGLEBJERG 1980

Axel Steensberg

Nytårs Gave

til Borupris' Venner

1981

FUGLEBJERG 1980

Institutionen Borupris Venner har hjemme i Fuglebjerg. Dens formål er at fremskaffe midler til fortsatte undersøgelser af den i middelalderen nedlagte landsby Borup i Borupris Skov og at fremlægge indvundne resultater ved forevisning på stedet og ved offentliggørelse af skrifter over emnet. En af bestyrelsens fire medlemmer er udpeget af Fuglebjerg kommune, for tiden borgmester Jens Chr. Pedersen. Formand er professor dr. phil. Axel Steensberg. Museumsinspektør Svend Nielsen, Dansk Landbrugsmuseum på Gammel Estrup, er næstformand, og landsretssagfører Jørgen Riemer, København, kasserer. Kontingentet er 100,- kr. om året. Vignetten på titelbladet, tegnet af forfatteren, viser, hvordan man opvarmede stenene på et bål over kogegruben, inden kødet blev lagt i.

Nytårgaven er trykt i 300 eksemplarer, hvoraf 100 er nummererede.

Til Borupris' Venner

Siden vi mødtes i Dyrehaven til den traditionelle rundvisning den 7. juni 1980 og bagefter fortsatte med kaffebord og diskussion i Førslev skole, er der kommet meget nyt frem både vedrørende selve landsbyen Borup og stedets ældste bebyggelsehistorie. En række nye dateringer af ildsteder og gruber udført af Kulstof-14 laboratoriet på Nationalmuseet, har mangfoldiggjort billedet af områdets udvikling på en måde, som vi ikke havde haft mulighed for at forestille os på grundlag af keramik og andre genstande fremdraget ved den arkæologiske undersøgelse. Ganske vist er der ikke noget, der beviser en sammenhængende bosættelse på stedet gennem det lange tidsrum, det drejer sig om. Men bebyggelsen er nu konstateret at spænde over et tidsrum på seks tusinde år fra Ældre Stenalder midt i femte årtusinde før Kristi fødsel til midten af middelalderen omkring 1200 e. Kr. Det er ikke noget langt tidsrum målt med forhistorisk alen, men prøver man at regne ud, hvor mange slægtled, det repræsenterer, kommer vi op på godt 170 generationer, hver på 35 år.

Stenalderen

Det er i og for sig ikke overraskende, at den ældste datering v. hj. a. trækul fra en lille grube syd for Brønd 3 går tilbage til det, man populært kalder »Jæger-Stenalderen«. Susåens vandvej op til de lange, dybe og fiskerige søer ved Tystrup og Bavelse måtte naturligvis friste datidens mennesker. For her fandt de ideelle muligheder ikke blot for at fiske men også for jagt med bue og pil, fangst med snarer og fælder, indsamling af skovens spiselige frugter, bær og nødder samt afplukning af urters og græssers frø. I forvejen havde vi - som vist på udstillingen i 1978 - fundet skiveøkser og skraber fra denne periode. Nu giver den nævnte datering K-3324 årstallet 4605 med en usikkerhed på 110 år i »kalibreret« tidsfæstelse, dvs. justeret i forhold til svingninger i atmosfærens radioaktivitet.

Fra den yngre stenalder, »Bonde-Stenalderen« som man har kaldt den, er der fundet en række brudstykker af flintøkser og utallige flækker og flintafslag, hvortil kommer det tidligere omtalte »Klokkebæger« fra omkring 1800-2000 f. Kr. Ved en fejltagelse var dets findested i »Nytårsgaven 1979« angivet tæt ved gården 3,1. Men i virkeligheden blev det fundet nord for gård 1's østgavl, som det ses af vedføjede kort over landsbyområdet, hvorpå daterede fund er indtegnet (side 16-17).

Jævnside med den arkæologiske undersøgelse foretog vi prøvehulgravninger for hver 5 meter i stort set hele området ned til søen. Den opgravede jord blev i indtil 30 cm dybde sigtet gennem et finmasket sold, således at alle kulturlevn i form af potteskår, flintaffald og -redskaber samt trækulstumper sorterades fra og blev puttet i papirposer, hvorpå stedets nøjagtige beliggenhed anførtes. Dette omfattende dokumentationsmateriale er formentlig det største, der foreligger fra et område af tilsvarende udstrækning på Sjælland. Det vil derfor være naturligt, at overlade fundet til Nationalmuseets 1. afd. til videre bearbejdelse for så vidt de forhistoriske genstande angår. Skår af middelalder-oprindelse er allerede sorteret fra og indført på museets 3. afd.s sædvanlige blå kartotekskort med de nødvendige oplysninger. Jeg har tegnet et kort over området, hvorpå det forhistoriske materiale vil kunne indføres, hvis det skønnes nødvendigt, idet kortet er inddelt i kortblade og hvert kortblad i fire kvadrater, som Dyhre Rasmussen havde angivet det. Disse fjerdedelskort kan atter indeles i 5 m felter.

Dyhre foretog også en fladeafdækning og undersøgelse af felt 70 på kortbladet + 1 F, NV. Stedet ligger på bakken ved en stor eg, hvor terrænet begynder at falde mod nord til søen. Han fandt her en halvkrds af større sten foruden trækul og lerkarskår. Flertallet af skår, der kunne bestemmes, var den sædvanlige middelalderkeramik. Men et par andre skår var ornamenteret med grube-indstik under randen; de blev forevist dr. phil. J. Troels-Smith og museumsinspektør B. Brorson Christensen fra Nationalmuseets 8. afd., de takserede dem til at hidrøre fra en tidlig fase af Yngre Stenalder. Såfremt man kan stole på en termoluminescens datering af de to skår, hvis foreløbige resultat viser hen til tiden omkring 3000 f. Kr., stemmer dette godt med de to eksperters bedømmelse. På grund af fundets tilsyneladende blandede karakter, skønnede de, at det ikke ville være forsvarligt at foretage en bekostelig Kulstof-14 datering af de fundne trækul.

Imidlertid gør endnu en C-14 datering det sandsynligt, at der har levet mennesker i området i den mellemste Bonde-Stenalder, forud for klokkebæger-folkene. Thi i en grube få meter nord for Brønd 2 ved gård nr. 2 fandtes trækul, der i kalibreret årstal ifølge analyse nr. K-3325 gav resultatet 2595 f. Kr. \pm 75 år.

Fra klokkebægerets tid o. 1800-2000 og frem til den næste datering er der et spring på næsten tusind år. Så dukker den første kogegrube med itubrændte sten og trækul op. Dette ildsted fik ved udgravningen i 1960 betegnelsen *ildsted 3*. Trækullene herfra er ved analyse nr. K-3318 dateret til begyndelsen af Yngre Bronzealder, i kalibreret årstal 925 f. Kr. \pm 75 år.

Førromersk Jernalder

Umiddelbart nord for dette ildsted fandtes en anden kogegrube, *ildsted 2*, fyldt med itubrændte sten og trækul, hvorfra en prøve udtaget til C-14 bestemmelse, K-3310, viste en datering på 460 f. Kr. \pm 75 år (kalibre-ret), dvs. fra begyndelsen af den førromerske eller »keltiske« jernalder. Dermed er vi fremme i et tidsrum, som vi i forvejen vidste var kendetegnet ved intensiv opdyrkning. Allerede under en tidligere fase af undersøgelsen blev jeg nemlig klar over, at der var spor af agerdyrkning fra denne tid ude i det såkaldte »Tjørnestykke«, øst for Borup Gade, hvor man fra Gunderslevholm plejer at græsse sine kvier. Dengang var det et åbent areal med kun små og få tjørne, der voksede mellem større sten. Men i dag er det stærkt bevokset med ege og andre træsorter, som er kommet op i ly af tjørnene, således at man næppe mere er i stand til at skelne de to terrassekanter, som er indregnet på kortbladene + 5 og 6 N i »Atlas over Borups Agre«.

Denne agertype går ofte under betegnelsen »Digevoldinger« eller »Oldtidsagre«. Jeg har i 1930'erne som assistent for professor Gudmund Hatt opmålt og rentegnet en lang række forekomster af sådanne agerfelter i de jyske heder. Den nærmeste sjællandske forekomst, som jeg opmålte, ligger i Topshøj skov vest for Tystrup sø (se Gudmund Hatt: Oldtidsagre. Kbh. 1949 s. 117-119). Men direktør, mag. art. Viggo Nielsen har i Næsbyholm storskov opmålt et af de største forekomster, der er bevaret

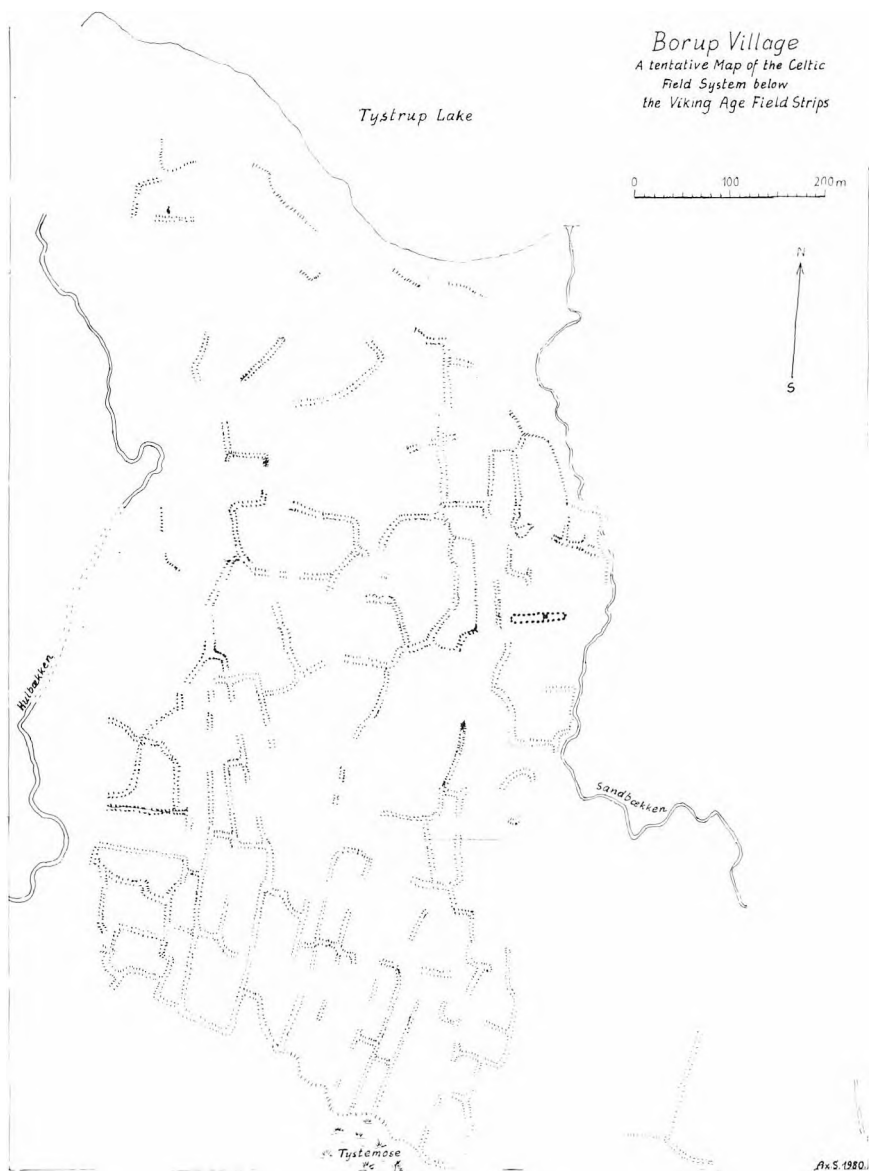

Fig. 1. Skitseplan af det ældre agersystem af »Digevoldingsagre«, som skimtes under de lange, smalle agre fra Vikingetiden. Til højre ved Sandbækken ses Langdyssen. Nederst i højre side tre sammenstødende endnu synlige agerskel fra den førromerske jernalder ca. 500-0 f. Kr.

til nutiden. Et lille udsnit heraf er vist i hans afsnit af værket »Danmarks Natur« bd. 8, Kbh. 1970, fig. 10. Også i et profil, Vald. M. Mikkelsen og jeg lod grave i Tyste mose, fandt vi spor af denne bebyggelsesfase.

Hvis man imidlertid undersøger det store kort i målestokforholdet 1:2000 over middelalderagrene, der findes som bilag i det nævnte Atlas, vil man se, at der foruden de lange rækker af sten, der adskiller middelalderens agre, også spores nogle figurer med masser af sten, der samler sig i bæltter, og som skærer middelalderagrene i krumme figurer. Da man anlagde systemet med de lange, smalle agre ved begyndelsen af Vikingetiden, var man nødt til at gennembryde nogle volde af afsamlede sten, der stammede fra det system af førromerske agre, som vi finder spor af i »Tjørnestykket«. På fig. 1 har jeg forsøgt at rekonstruere hovedparten af dette ældre agersystem ud fra, hvad der på det nævnte oversigtskort tegner sig for et erfarent øje. Dette rekonstruerede kort må tages med et vist forbehold, hvad enkelthederne angår. En del af stenvoldene er ikke mere kendelige, og hvor jordbunden er stenfri, svigter forbindelserne naturligvis også på kortet. Men det giver alligevel et tilforladeligt indtryk af det agersystem, man dyrkede i Førromerske Jernalder.

I Førromerske Jernalder brugte man ligesom i Sten- og Bronzealderen et simpelt pløjerredskab end den senere muldfjælspløv. Det var den såkaldte *ard*. Det var en pløv med et symmetrisk plovhoved, hvis spids kunne være forsynet med et ekstra træskær for at spare plovhovedet for at slides for stærkt. Forsøg har vist, at træ slides hurtigt, og at et skær af denne beskaffenhed allerede vil være ubrugeligt efter få dages arbejde i en stenfyldt jord (fig. 2).

Lige siden Bronzealderen havde man brugt to typer af denne *ard*-pløv. Den ene bestod af en ås, i hvis forende okserne trak. I åsens nedad-krummede bagende var der et firkantet hul, hvori stjerten med det nævnte symmetriske hoved var indsat. Det var af denne *ard*-type, man i forrige århundrede fandt et komplet eksemplar i en mose ved Døstrup i Himmerland. Senere har man fundet adskillige mere eller mindre komplette redskaber af samme type. Og i Bohuslen i Sverige er dette pløjerredskab afbildet på flade klippesider forspændt med et par okser, der trækker ved hjælp af et åg over deres nakker.

Den anden type (fig. 3) havde et vandret løb, udskåret af en træstamme, hvis krumme gren udgjorde trækåsen. I bagenden af løbet var der udsparet et hul, hvori en omtrent lodret stjerne var fastgjort. Også af denne type er der fundet flere eksemplarer i jyske moser, tilmed er der ved Veb-

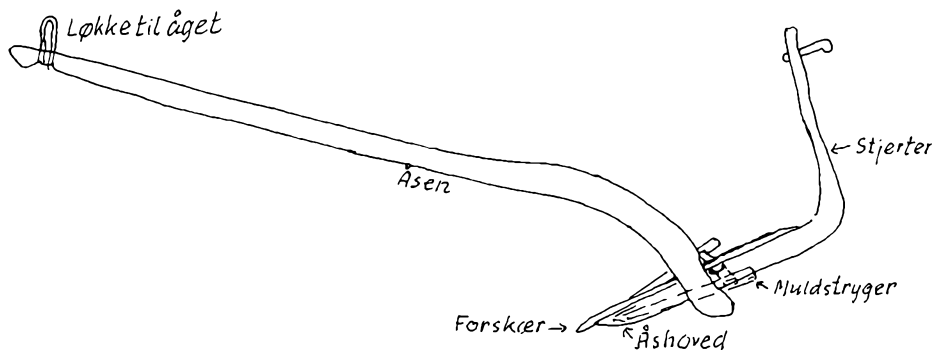

Fig. 2. Ard af Døstrup-type. Rekonstruktion af Henriksmose-arden i Viborg museum, dateret ca. 425 f. Kr. (kalibreret). Tegnet af forfatteren.

bestrup, der ligger lige ved Døstrup, fundet en sådan ard med en kort ås, der har været trukket med en svingel, formentlig af en hest? Når man pløjede med heste, lod man dem forresten ofte trække med halen. Så ville dyrene standse af sig selv, hvis arden stødte på en forhindring, der kunne splitte redskabet ad. Heste er tilbøjelige til at rykke til, hvis ploven støder på en sten eller anden forhindring, medens okser (dvs. stude) simpelthen vil standse. Derfor pløjede man næsten altid med okser fra oldtiden og helt op til omkring middelalderens slutning, ja, stedvis brugte man endnu i min barndom stude i Jylland.

De to ard-typer havde i hovedsagen hver sin funktion. Døstrup-arden med sit mere stejlt stillede skær og et ekstra »for-skær«, egnede sig bedst til dybpløjning og opbrydning af jord, der havde ligget brak, hvorimod Vebbestrup-typen (som jeg foretrækker at kalde »såle-arden«, fordi den har et vandret løb eller »såle«) ikke dur til dybpløjning men klarer sig bedst i løs jord, der i forvejen er smuldret. Det vil sige, at denne ard først og fremmest har været anvendt som en slags »sæddækker«. Og dens efterkommer - hvis skelet ganske vist var blevet firesidet - brugtes endnu i forrige århundrede på Sjælland til at krøje byg ned med, det var den såkaldte »Sjællandske Krog«.

Døstrup-arden blev ofte udstyret med et par »muldstrygere«, en pind til hver side, der stod skråt ud fra skæret ligesom muldfjælene på en

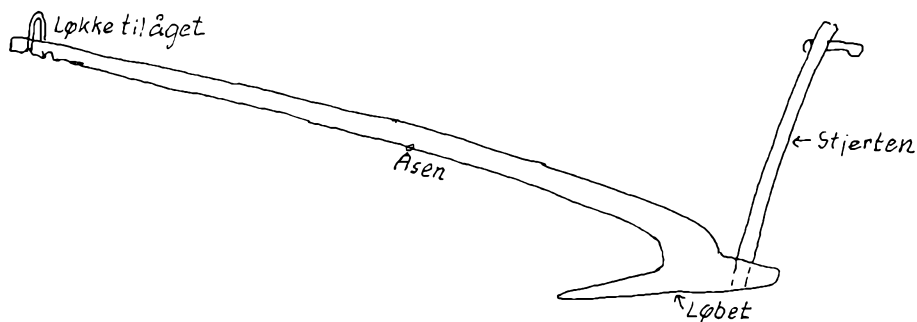

Fig. 3. Ard af såle-typen. Rekonstruktion af Hvorslev-arden i Nationalmuseet, dateret ca. 1820 f. Kr. (kalibreret). Tegnet af forfatteren.

gammeldags hyppeplov. Bagtil holdtes de i stilling af en tværpind, der hvilede i et hak i oversiden af ard-hovedet, således at forskæret lå ovenpå denne tværstiver. Pløjerer gik på den side af redskabet, der var pløjet op. Så kunne han bedre styre det, idet han hældede det så meget mod sig, at mulden faldt mest til hans side, uden at hældningen blev så stor, at skæret smuttede af jorden. Sådan gør man den dag i dag i Persien (Iran) og Indien, hvor man pløjer med ard-pløve forspændt med okser. Havde man sået en kornafgrøde i furen, blev den dækket og spirede og voksede op i rækker. Men i almindelighed bredsåede man vistnok kornet, derefter pløjedes det ned med arden, der nærmest virkede som en moderne kultivatortand.

Når agrene på kortet fig. 1 har en uregelmæssig figur, skyldes det, at man i reglen pløjede marken på kryds og tværs. Den anden pløjning foretog man, efter at sæden var sået, og det var derfor mest praktisk, at agrene ikke var for lange og smalle. Man kunne dog klare at give en smal ager to træk ved en såkaldt »slange-pløjning«, der ganske svarede til moderne tiders »slange- eller krøj-harvning« (også kaldet »zig-zag harvning«). Det ser da også ud til, at der allerede i det førromerske agersystem fandtes forholdsvis smalle agerstykker. Men man kan se, at agerfelterne så at sige er groet frem én for én, uden at der er tilstræbt et bestemt system fra begyndelsen af, sådan som ved det yngre system fra vikingetiden, der er

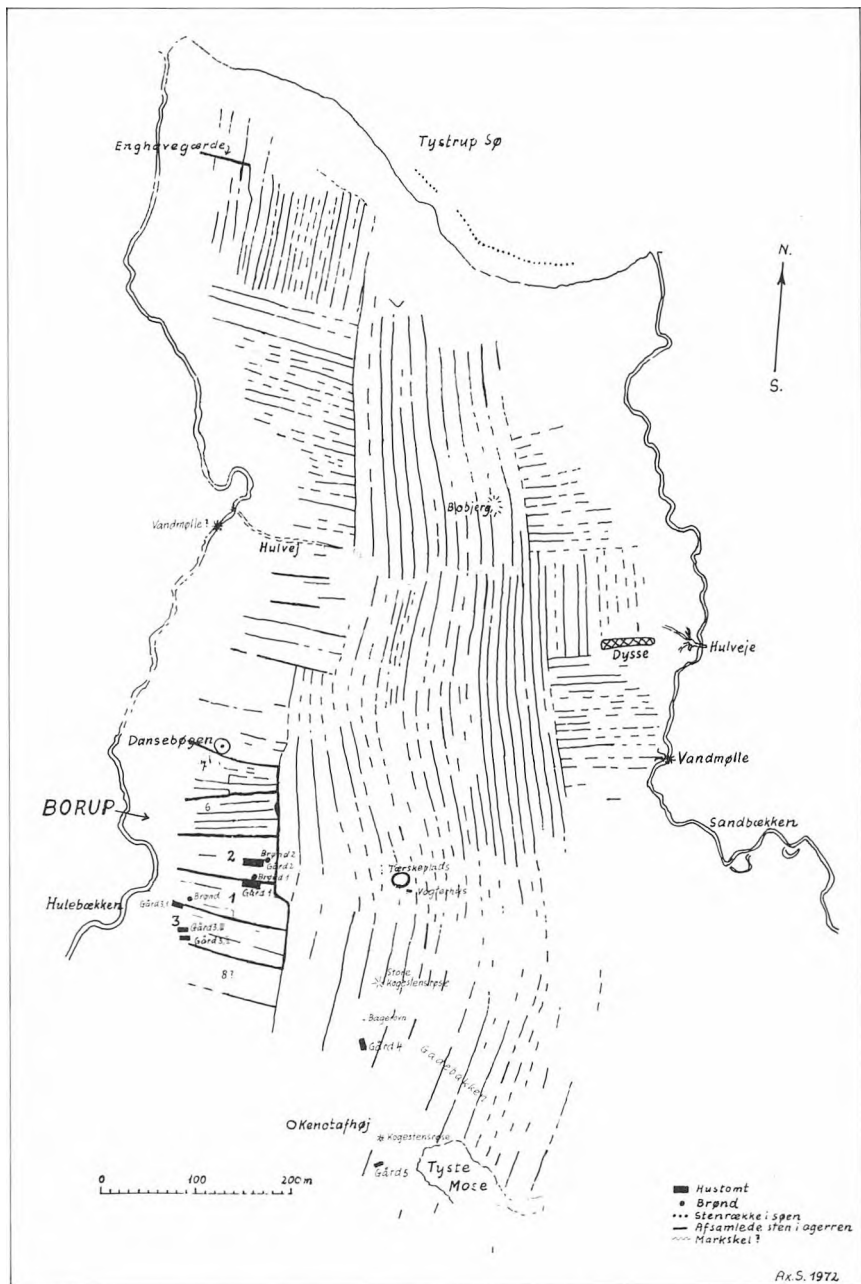
vist til sammenligning på fig. 4. På hældende jordbund krøb mulden efterhånden nedad mod de lavere agerskel og dannede terrassekanter, sådan som de to nævnte agerskel i »Tjørnestykket« (se nederst til højre i fig. 1).

Kornet blev rimeligvis høstet med en segl af jern. Men i området mellem Hus 3,I og 3,II fandtes et brudstykke af en lille krum kniv af jern (fig. 5), der måske først og fremmest brugtes til afskæring af kviste af træer, der egnede sig til kreaturfoder, og skæring af tagrør ved søbredden til brug for tækning af jernalderbøndernes huse. På den tid var de lave strækninger langs Susåen og mindre vandløb nemlig endnu ikke blevet ryddet for buskads, så der kunne slås hø på dem. Engene opstod først som et kulturprodukt i løbet af jernalderen, hvilket ses deraf, at leernes blade efterhånden blev længere. I Førromersk Jernalder var de ganske korte og brede, nærmest klodsede, hvilket skyldtes, at de var beregnet til at slå græs med mellem buskvækster, hvor man let kom til at hugge småris over. Men i Vikingetiden var lebladene blevet ganske smalle og slanke. Og i Middelalderen forlængedes både blad og skaft, så man fik langskafte leer, hvormed man bekvemt kunne slå engene, der efterhånden ganske var blevet befriet for deres naturlige busk- og trævækst.

I betragtning af, at jernet først blev taget i brug i Førromersk Jernalder (ca. 500-0 f. Kr.) og af den endnu uudviklede udsmeltnings- og smedeteknik, er det naturligt nok, at bøndernes boliger dengang hovedsagelig var opført af runde stolper, og at væggene bestod af vidjer klinet med ler, medens taget var af rør eller strå. Noget kunne tyde på, at i hvert fald ét af den tids lave lerklinede boliger lå på samme sted, som det senere Vikingetidshus 3,II. Thi på to steder inden for dette hus' areal fandt vi to ildsteder, 4 og 6, der begge var fra tiden før Kristi fødsel. *Ildsted 4* var endda fra Yngre Bronzealder og blev v. hj. a. C-14 metoden dateret til 730 f. Kr. + ÷ 75 år (kalibreret). *Ildsted 6* dateredes v. hj. a. en af gruben optaget trækulsprøve til 95 f. Kr. + ÷ 75 (ligeledes kalibreret). Sidstnævnte datering svarer temmelig nøje til den i forrige nummer af »Nytårs Gaven« omtalte datering af trækul opsamlet nedenfor den fritliggende bagerovn nord for gård 4. Begge må være samtidig med det ældre agersystem fig. 1.

De fremdragne ildsteder fra Yngre Bronzealder, 925 og 730 f. Kr. og Førromersk Jernalder, 95 f. Kr. ved gård 3 kunne tyde på, at stedet var en

Fig. 4. (modstående side). Agersystem fra Vikingetiden anlagt efter en fælles plan med lange smalle agre på plateauet mellem de to bække og korte smalle agre ned ad skråningerne. En vandmølle-dæmning ved hulebækken ligger skjult under den moderne vej-dæmning ved den opdæmmede fiskedam.

Ax.S. 1972

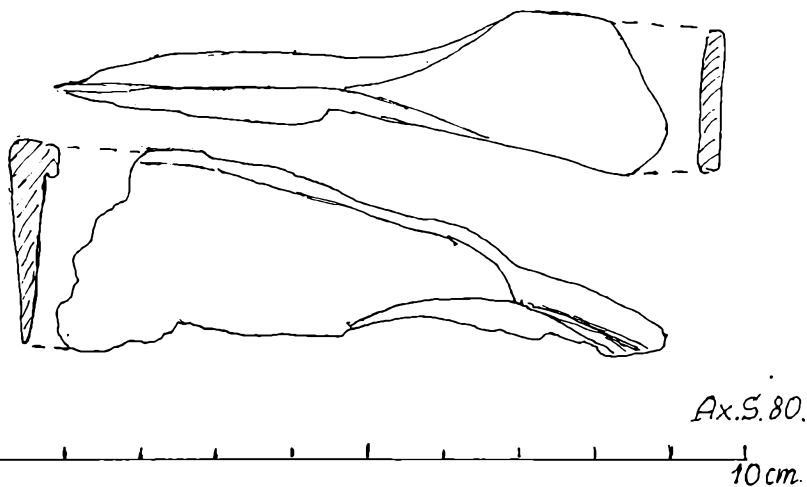

Fig. 5. En formentlig »løvkniv« fra Føromersk Jernalder (no. 50-1979) fundet mellem Gård 3,I og 3,III. Foroven ses den fra æggen; forneden vises dens overside. Yderst th. og tv. snit af skæftningstungen og af bladet, hvis yderste halvdel mangler.

gammel boplads, som Vikingetidens folk har valgt, fordi de her fandt en saftig vegetation. Plantevæksten plejer jo at vokse særlig frodigt, hvor menneskers affald har ophobet sig, og det er ikke usandsynligt, at tomten, før Hus 3,II blev opført, har været så markant, at den har frembudt en ideel plads til husbygning i Bronze- og Jernalderen. Et kort, jeg har fremstillet over undergrundens konturer, viser nemlig, at tomten lå på en naturlig terrasse ud mod en regnkløft, der sendte en svag forgrening ud ved husets nordside, men hvis egentlige dybe rende drejede syd om huset. Denne plateau-karakter blev naturligvis forstærket, hvis et lerklinet hus tidligere har stået på stedet. Vikingetidens bønder kan have valgt at rejse et træhus just på dette sted, fordi de kunne se, at der engang tidligere havde stået et hus. At der virkelig rejstes et vikingehus her ses af, at det tredje ildsted inden for tomten, *ildsted 8*, daterer sig fra 830 e. Kr. \pm 70 år (kalibreret).

Vikingetidens Borup

Hus 3,II var imidlertid ikke det første våningshus i gård 3. Det viser sig nemlig, at det i »Nytårs Gaven« 1980 beskrevne ildsted 7 med den lerkli-nede kaminagtige opbygning, rummede en askegrube foran sin åbning, hvis trækul gav dateringen 715 e. Kr. + ÷ 70 år (kalibreret). Hermed er vi tilbage ved vikingetidens begyndelse. Thi første gang danske skibe viste sig ved Sydenglands kyst var i 789, da deres besætning dræbte kongen af Wessex' udsending og hans folk ved Portland.

Hus 3,I må snarest være opført engang i 700-årene, og da opførelses-tidspunktet i betragtning af den usikkerhedsmargin, der ligger i C-14 date-ningen, endda kunne ligge i midten af 600-årene, kommer vi tilbage til Germansk Jernalder. Men lad os være forsigtige og antage, at ildstedsgru-bens indhold tildels har bestået af fuldvokset træ; i så fald kommer date-ningen næppe til at afspejle et tidsrum, der ligger ret meget efter år 800. Thi om kerneved af flere hundrede år gamle træer kan der næppe være tale. Erfaringer fra historisk tid viser sammenlignet med etnografiske pa-ralleller, at man fortrinsvis brugte grene og mindre stykker til brænde, og at man i tilfælde af, at ældre træer kom på tale, ikke brugte træ, der var egnet til bygningstømmer, men nøjedes med skallen af gamle, udgåede (»fornede«) bøge og ege, hvor de inderste kerne-årringe var smuldret.

Ildgrubens beliggenhed nær det sydvestre hjørne af huset tyder på, at den helt fra anlæggelsestidspunktet har hørt sammen med den brændte ler-flage syd herfor. Hvilket igen antyder, at der fra først af har eksisteret en overbygning over arnen ligesom i dens sidste fase.

Fig. 6 viser en forbedret perspektivtegning af Ildsted 7's overbygning i forhold til den, der bragtes i »Nytårs Gaven« i fjor (som fig. 3). Den ved-føjede tegning, fig. 6, er konstrueret over det rigtige breddemål ved ind-gangen til »kaminen«. Også »røgloftets« højde (her betegnet med det eng-elske navn »Baffleboard«) og laget af ubrændt ler ovenpå dette, er for-mentlig tegnet nogenlunde i den højde, et røgloft plejede at være anbragt i, dvs. 150 cm over arnen. Jeg er gået ud fra, at stavplankerne var ca. 25 cm brede. Men bredden kunne sikkert i virkeligheden svinge til begge si-der af dette mål. På grund af perspektivets forkortelse bagtil, ser stavene

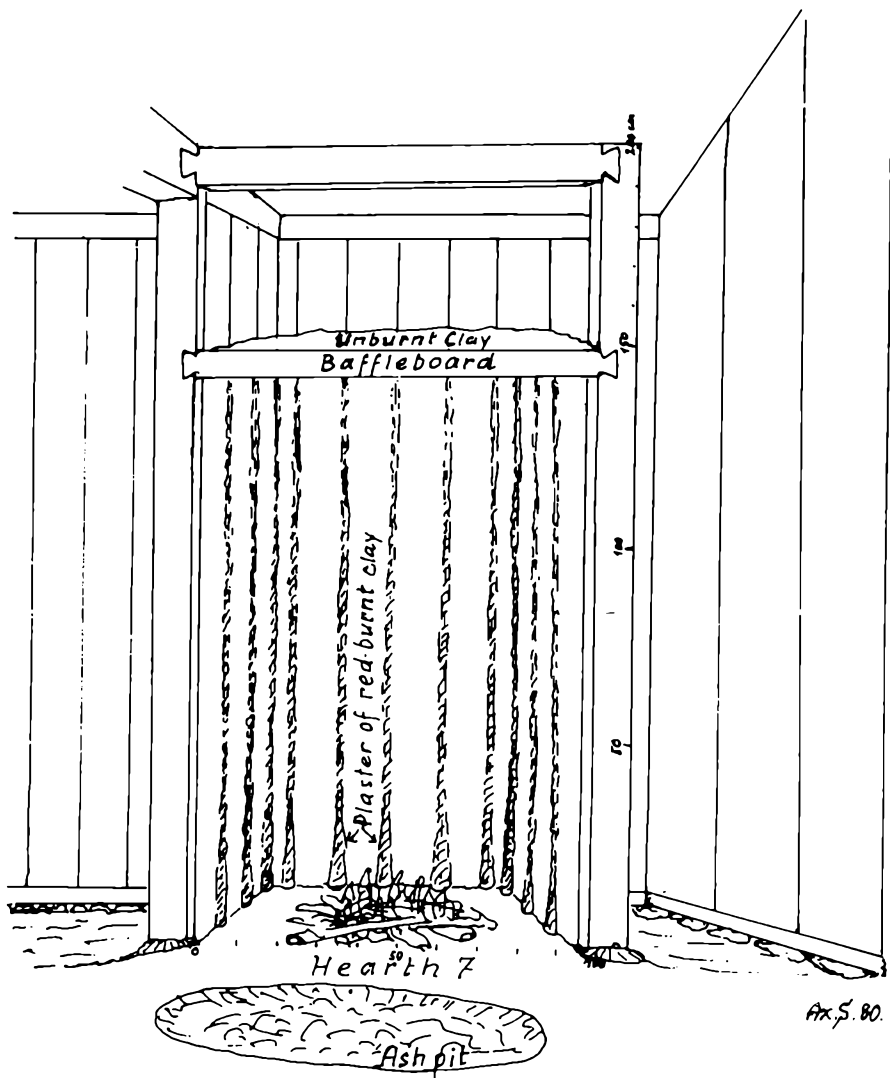

Fig. 6. Rekonstruktionstegning af Ildsted 7's opbygning set lige forfra. Forrest en askegrube. Bag denne selve ildstedet omgivet af to sidevægge og en bagvæg, der tillige er husets sydvæg. Over ildstedet hænger et »røgloft« (Baffleboard) med et lag ubrændt ler som dække. Alle sammenføjningsrevner mellem de lodrette stavplanker i denne kaminagtige indretning er klinet med ler. Målestok anbragt forneden og i højre side af dens forside.

smallere ud i forhold til målestok-inddelingen på opbygningens facadeparti. Kun i vestgavlen yderst til højre når de forreste planker næsten deres fulde bredde, fordi de her nærner sig målestokkens plan. Lerkliningen, der dækker revnerne mellem plankerne, er tegnet helt op til røgloftet, selvom kliningerne naturligvis kun var så stærkt påvirkede af varmen fra ildstedet, at de blev rødfarvede og faste nede i nærheden af bunden. Måske sad de hårdest brændte klininger lidt over ildstedets niveau, idet varmen som bekendt stiger opad og tillige breder sig til siderne? Den øverste del af kliningerne har næppe været synderligt påvirkede af ilden, bortset fra, at de er blevet tørre og sværte af røgen.

Jeg har prøvet at sammenlægge længden af de bevarede stumper hjørneklining, og dette mål når kun op på ca. 70 cm, dvs. det halve af overbygningens højde, og da der må have været to hjørner, er altså kun ca. 35 cm af hver bevaret. Imidlertid har jeg ved at indtegne fundstederne for de nivellerede klininger kunnet påvise, at tomten er blevet planeret, efter at selve huset var fjernet. Kliningerne er derved blevet spredt med samme tæthedsgrad i et område 3-4 m vest for vestgavlen som de klininger, der er nivelleret inde i selve tomten indtil en afstand af 3 m øst for vestgavlen, dvs. frem til ildsted 1, der var placeret midt mellem langvæggene. Det er naturligt nok, at man har jævnet de på jordgulvet ophobede rester af ildsted 7's overbygning ud mod vest, fordi terrænet hældede denne vej, og fordi man så vidt muligt ønskede at få et plant stykke pløjjord, for at erosionen ikke skulle føre alt for meget muld nedad skrænten mod Hulebækken. Ved jævning og påfølgende pløjning er mange af kliningerne blevet pulveriseret.

En af mine medarbejdere har undret sig over, hvorfor Ildsted 7 ikke var anbragt helt ude ved husets sydvest-hjørne; hvad skulle man bruge den ret snævre krog mellem ildstedoverbygningen og vestgavlen til? Hertil kan indvendes, at opbygningens hensigt har været dels at holde på varmen fra ildstedet, dels at lede den frem foran til den halvkreds af husbeboere, der havde slået sig ned her for varmens skyld. Havde ildstedet været anbragt i hjørnet, ville kredsen af varmenydenne personer blive indskrænket fra en halvcirkel til en kvartcirkel. Dertil kommer, at det måtte være praktisk at kunne opstable brænde i den tørre niche mellem gavlen og ildstedet. Der er således næppe tvivl om, at ildstedet er blevet anbragt efter moden overvejelse.

Efter trækullene i husets tre ildsteder at dømme, er *Ildsted 5* i den østlige halvdel af huset det næstældste. C-14 dateringen viste 895 e. Kr. ÷ ÷

70 år (Kalibreret). Også dette ildsted lå nær husets sydvæg. Men der var intet, der tydede på, at en lignende overbygning som ved Ildsted 7 har eksisteret. Derimod lå der en del itubrændte sten i den uforstyrrede dybeste del af ildgruben. Tæt nordvest for gruben stod en tilhugget stenstump skråt på sin ende. Den var tilhugget ovalt, som om man havde villet lave en lille granitsøjle. Men selv om dens ene ende ikke havde været afbrudt, ville den næppe have været lang nok til at bære højere genstande end et alterbord el. lign. Ingen af de naturligt forekommende sten i området ville være lange nok til, at man kunne tildanne en søjle til en portal i en kirke. Imidlertid tyder stumper af hugne sten, som fandtes i området, på, at man, på den tid da de første stenkirker blev bygget, har hentet materiale på Borup Gade - måske bl. a. ved at ødelægge et par af dysserne? Netop i den nordøstlige del af udgravningsområdet ved Gård 3 ser det ud til, at der har været en lille langdysse, og et stykke vest for Gård 2 i nærheden af skrænten mod Hulebækken har vi på vore markvandring ofte dvælet ved en ødelagt runddysse. Måske har man hentet en del af stenene til opførelsen af Gunderslev kirkes mure på tomten af den gamle landsby?

Huset i Gård 3,II har øjensynligt ikke fået lov at stå ret længe på platformen ved den lille regnkløft sydligst i gårdens loft. Thi Ildsted 8 bar ikke præg af lang tids brug, og der var kun få middelalderskår på tomten. Skårene fra den forhistoriske bebyggelse er her som andetsteds åbenbart blevet pulveriseret som følge af pløjningen, efter at middelaldergårdene blev opgivet.

Imidlertid var der 6 meter nord for Hus 3,II's nordvestre hjørne en flad sten, der efter beskrivelsen må have været en »brandsten«, der har tjent som arne i et hus, ligesom brandstenen i Gård 5, der omtales i forrige »Nytårs Gave«. Og en meter nordvest for brandstenen lå den tilhørende askegrube, *Grube 1*. Der var ikke trækul nok til en C-14 datering. Men skår, der blev fundet i tilslutning til de to ildsteder var tydeligt nok af samme karakter som de øvrige middelalderskår på tomten. Jeg har kaldt brandstenen *Ildsted 9*, og det hus, det har været anvendt i, kaldes *Hus 3,III*. Da jeg først blev opmærksom på dette ildsted, der var omgivet af trækulstumper, fremgik det desuden af lerkarskårenes placering, hvor stor udstrækning hustomten omtrent måtte have. De koncentrerede sig nemlig især i et bælte, der strakte sig fra 3 m øst for brandstenen til 12 m øst for den, dvs. over ca. 9 meter. Husets bredde synes at have været ca. 6 m, og en del af de nivellerede middelalderskår lå i et 3 m bredt bælte ud for husets østlige del og strakte sig 3-4 m mod nord, somom der her har været

en indgang, hvor igennem potteskår er blevet slæbt ud nord for huset. I det lerkar-rige område i husets østende fandtes brudstykker af ikke mindre end fire *tenvægte* af brændt ler; så det har åbenbart været her kvinderne sad og spandt på deres håndtene.

Hus 3,III var sandsynligvis det samme træhus som Hus 3,II, der bare er blevet flyttet nogle meter mod nord. Hvorfor man har opgivet pladsen ved regnkløften så hurtigt, lader sig ikke afgøre med sikkerhed. Det kan være, at erosionen på afsatsen ved regnkløften har været for stærk, så huset stod i fare for at blive undermineret? I hvert fald ligger der en bunke store sten vest for Hus 3,III lige på kanten af regnkløften. De ligger alle ovenpå undergrunden, hvilket tyder på, at de ikke ligger på oprindelig plads. Det er rimeligvis en bunke grundsten fra Hus 3,III. De er blevet fjernet fra sylden, da huset er blevet opgivet, og man skulle til at pløje toften. Stendyngen ligner ganske den, der var samlet på tomten af Gård 4. Derimod lå et bælte af store sten øst for huset, strækkende sig en halv snes meter i nord-syd, med bunden i selve undergrunden. De kan derfor ikke tolkes som grundsten, der er blevet flyttet, da gården blev nedbrudt.

Ildsted 1 i Hus 3,I lå, som nævnt, næsten midt mellem de to sidevægge. Trækullene herfra gav en C-14 datering på 975 e. Kr. \pm 70 år (kalibreret). Men trækul opsamlet forskellige steder i et 4 m bredt bælte langs husets nordside gav en C-14 datering på 880 e. Kr. \pm 70 år (kalibreret). Da disse trækulstumper må være blevet spredt fra husets tre ildsteder, da tomten blev planeret efter husets nedbrydning, kan de vel tages som en middelværdi af husets levetid. Gennemsnittet af de tre ildgrubers datering bliver 862, altså kun 12 år ældre end den nævnte datering 880. Men det betyder til gengæld, at huset eventuelt godt kan have eksisteret lige så mange år efter 880 som *Ildsted 7* ligger forud, dvs. 175 år; og så er vi fremme ved midten af 1000-årene.

Desværre vil dateringen af trækullene fra det østlige ildsted i *Gård 2* først kunne foreligge til næste sommer; her har vi foreløbig kun én datering til Vikingetid, nemlig fra en lille grube med trækul beliggende ved kanten af brønd 1, umiddelbart nord for gård 1. Denne prøve gav en C-14 datering på 855 e. Kr. \pm 65 år (kalibreret), medens træstykker i Brønd 1, som forhen nævnt, gav en C-14 datering på 1150 e. Kr. \pm 100 år (kalibreret).

Vi mangler ganske spor af *udhuse* ved de tre gårdtomter. Det skyldes sandsynligvis først og fremmest, at tomterne er blevet udjævnet, for at man kunne pløje dem sammen med deres toftejord. Derved er grundstene-

ne blevet fjernet eller flyttet. Dette viser sig tydeligt ved østenden af Hus 3, I. Ingen af de store sten, der lå her i en skrå stribe sydøst for gavlen, stak nemlig ned i undergrunden, som man måtte vente, hvis de endnu lå på deres oprindelige plads. De synes allesammen at være blevet flyttet, hvorfor det er nærliggende at tænke sig, at de største af dem har tjent som fundament for østgavlens fodrem. Af syldstenene under husets fodremme lå næppe nogen af de større på plads. Kun mindre sten - der vel har været pakket imellem de større - lå på række, og det endda kun i en del af nordsiden og vestgavlen.

Tilsvarende må syldstenene være blevet flyttet i de øvrige huse, således at kun ildstederne samt udbredelsen af lerkarskår, klininger og træku! kunne vise husenes beliggenhed og udstrækning. Men da udhusene hverken har rummet ildsteder eller ret mange lerkar - malke-spandene var formentlig lavet af træstaver i bødkerarbejde - har de ikke efterladt sig spor. Det er dog givet, at der har eksisteret stalde, hvor kvæget kunne huses om vinteren. At gårdene har haft hornkvæg, er der nemlig ingen tvivl om; thi kun okser kunne trække ploven gennem den stenede jord.

Det synes altså, som om Gård 3, I er den ældste, medens 1 og 2 er yngre. Det kan måske bedst forklares ved, at Gård 3 har en toft, der strækker sig en snes meter længere mod øst end tofterne ved Gård 1 og 2, samt at dens brønd tilsyneladende ligger i nr. 1's toft. Dateringerne i forbindelse med de nævnte ejendommeligheder har bevirket, at jeg har ændret min oprindelige hypotese, hvorefter hele gårdrækken langs Hulebækken skulle være anlagt på én og samme tid efter en fælles plan. Jeg opfatter nu forholdet således, at aldersforholdet er det omvendte af den nummerering, vi gav gårdtomterne: dvs. at nr. 3 er anlagt først, hvorfor dens brønd allerede på forhånd lå, hvor den yngste gård fik sin toft. Derefter blev nr. 2 anlagt, og muligvis i hurtig rækkefølge de to ikke udgravede gårde i tofterne nord herfor. Men det ser foreløbig ud til, at gård nr. 2's toft oprindeligt indbefattede det areal, der senere kom til at høre til Gård nr. 1. Thi den dybeste brønd er Brønd 1, og den har nok fra først af hørt til Gård 2. Senere, da Gård 1 blev udskilt, måtte de to gårde være fælles om brønden. Men en tid efter lod folkene i nr. 2 grave en ekstra (men mindre) brønd tæt ved husets nordre væg. Kun hvis denne brønd løb tør, var det nødvendigt at hente vand fra den lidt længere væk liggende Brønd 1, der dog stadigvæk befandt sig på Gård nr. 2's toft. Endnu et forhold tyder på denne tolknings rigtighed: Gård nr. 2's hus har været mere end en halv gang længere end Hus 1, og følgelig var der to ildsteder i Hus 2 mod kun

ét i Hus 1. Det ene af de to ildsteder i Hus 2 synes i øvrigt at høre til samme type med klinet overbygning, som Ildsted 7 i Hus 3, I. Desværre er kliningerne ikke blevet opbevaret fra dette ildsted, og i betragtning af den mere grundige overpløjning af denne hustomt end af nr. 3, I var kun forholdsvis få af kliningerne af en sådan størrelse, at de blev nivelleret. Alligevel viser et kort over placeringen af de klininger, der blev nivelleret, at de er koncentreret netop omkring dette ildsted østligst i Gård 2. Den tilhørende ildgrube lå tilsyneladende i en passende afstand fra væggen, så der var plads til selve den brændte lerkage, arnen, hvorover opbygningen fandtes. Men som sagt venter vi endnu på dateringen af trækullene fra denne ildgrube.

Vi har en formodning om, at der syd for toften til Gård 3 ligger endnu en toft. Hvis dette er rigtigt, flugter dens østgrænse med toften til nr. 3, og den har haft samme bredde som denne. Men kortet over stenenes fordeling på atlasblad ÷ 2—1L synes at vise, at denne toft aldrig har været overpløjet. Vi har imidlertid besluttet at lade dette problem uløst i håb om, at man i fremtiden eventuelt kan foretage en udgravning her med anvendelse af mere avanceret teknik, end den vi i dag har til rådighed. Også de to gårdtomter nord for nr. 2 må vente med at blive undersøgt til bedre tider.

De middelalderlige gårdtomter 4 og 5

Fra den østlige del af landsbyen omkring gårdene nr. 4 og 5 foreligger kun én ny datering. Den stammer fra selve den store senmiddelalderlige Kogestensrøse nord for Gård 4. Her havde vi i forvejen fået tre store trækulprøver, optaget i et lag umiddelbart sydøst for røsen, analyseret, og disses C-14 dateringer lå mellem 1415 og 1480 e. Kr. Ved gennemgangen af fundene opdagede jeg imidlertid en trækulprøve, der var fundet i bunden af selve røsen. Den er nu blevet C-14 dateret til 1395 e. Kr. + ÷ 65 år (kalibreret). Det tyder på, at benyttelsen af denne kogeplads er begyndt omkring år 1400, hvorefter man har fortsat med lejlighedsvis at koge på stedet gennem hele det 15. århundrede.

Det synes nu at stå klart, at den første gård i landsbyen Borup blev anlagt tidligst i slutningen af Germansk Jernalder eller senest i den tidlige Vikingetid. Der kom snart flere gårde til, hvor især omgivet af sin toft.

Hvornår denne gårdrække er blevet opgivet, er ikke ganske klart, men de sekundære stenrækker i Borups flade agre vidner om, at tofterne er blevet inddraget i det almindelige agersystem en rum tid, før landsbyen blev øde, formentlig allerede før ca. 1100 e. Kr. Samtidig hermed eller måske allerede en kortere årrække forinden er *Gård nr. 4* blevet opført ved gadebakkens fod et par hundrede meter mod sydøst. Det ser ud til, at ejeren af dette anselige hus har inddraget al landsbyens jord under sig. Ellers ville han nok have anlagt en privat toft omkring sin gård. *Gård 5*, der synes at være anlagt ved samme tid, fik heller ingen toft. Det hænger rimeligvis sammen med, at bonden i denne gård har været fæster under nr. 4, således at han fik brugsret til visse agre i den fordums bymark mod en årlig afgift. Den her skitserede udvikling må vistnok siges at være ret typisk for den ældre middelalder i vort land.

Den tidlige datering af *Gård 3* viser imidlertid, at man har anlagt en *torp-landsby* ved Tystrup sø samtidig med eller lidt før, danske vikinger begyndte at anlægge torp-byer i Danelagen og Normandiet. Vi står her overfor den tidligst daterede torp-by i landet. Der kan ikke være tvivl om, at bonden i nr. 3 også har indledt pløjningen af de lange smalle, flade agre og placeret afsamlingssten fra de tidligere førromerske »Digevoldingsagre« såvel som nyafsamlede sten fra selve agerfelterne i renerne mellem de nye langagre (på tysk kaldes sådanne agerstrimler »Langstreifen-Fluren«). Systemet er så regulært, at det må være anlagt som følge af, at man havde indført et pløjeredskab med hjulforstel. Thi en *hjulplov* eller *hjulard* måtte være på sin plads her, hvor stenmængden er så stor, at redskabet hvert andet øjeblik risikerede at blive kastet ud af furen af en jordfast sten, hvis der ikke var et hjulforstel til at stabilisere gangen.

Det kan ikke afgøres, om opbrydningen er sket med det ene eller det andet af disse to dengang nært beslægtede pløjeredskaber. Der var i begyndelsen så ringe forskel på dem, at begges skær var symmetrisk og altså skar furen løs i bunden til begge sider. Den væsentligste forskel mellem dem var, at hjulploven kun havde en muldfjæl på sin højre side, hvorved den oppløjede furestrimmel blev tvunget over i den foregående fure - mere eller mindre fuldkomment vendt op og ned. Med hjularden kastedes jorden op til begge sider ligesom efter en hyppeplov, selvom arden næppe var forsynet med dobbelt muldfjæl som denne. Hjularden har i hvert fald nok været foretrukket til hverdagsbrug, fordi plovens lange muldfjæl let kunne ramme opragende sten og i det hele måtte være mindre bekvem på denne jordbund.

Til dato har man kun haft ét eksempel på dyrkede agre fra Vikingetiden i Danmark. Det er de smalle agerrygge på Lindholm Høje ved Ålborg. Nu har man fået næsten en hel landsbymark foræret i tilgift som følge af Kulstof-14 laboratoriets uvurderlige hjælp til tidsfæstelsen af fundene i og omkring landsbyen Borup ved Tystrup sø.

Kronologisk liste over C-14 dateringer fra Borupris (kalibrerede)

K-3324.	4605 f. Kr.	+ ÷ 110 år.	Lille grube NØ for Gård 2,I.
K-3325.	2995 f. Kr.	+ ÷ 85 år.	Grube nord for Brønd 2.
K-3318.	925 f. Kr.	+ ÷ 75 år.	Ildsted 3 mellem Gård 3,I og 3,II.
K-3319.	730 f. Kr.	+ ÷ 75 år.	Ildsted 4 i Gård 3,II.
K-3310.	460 f. Kr.	+ ÷ 75 år.	Ildsted 2 mellem Gård 3,I og 3,II.
K-3321.	95 f. Kr.	+ ÷ 75 år.	Ildsted 6 i Gård 3,II.
K-3183.	20 f. Kr.	+ ÷ 85 år.	Trækul opsamlet vest for bagerovn nord for Gård 4.
K-3322.	715 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Gruben ved ildsted 7, Gård 3,I.
K-3323.	830 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Ildsted 8 i Gård 3,II.
K-3328.	855 e. Kr.	+ ÷ 65 år.	Lille grube ved Brønd 2.
K-3308.	880 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	4 m bredt bælte langs nordsiden af Gård 3,I.
K-3320.	895 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Ildsted 5 i Gård 3,I.
K-2708.	910 e. Kr.	+ ÷ 75 år.	Trækul opsamlet i gulvlaget i Vogterhuset.
K-3309.	975 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Ildsted 1 i Gård 3,I.
K-3181.	980 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Trækul opsamlet umiddelbart nord for Gård 4's gavl.
K-3186.	1030 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Lille kogestensrøse nord for Gård 5.
K-3326.	1045 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Grube 1 mellem Gård 2 og 1.
K-2945.	1055 e. Kr.	+ ÷ 75 år.	Trækul opsamlet på gulvlaget i nordenden af Gård 4.
K-2946.	1110 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Trækul opsamlet ved brandstenen i Gård 4.
K-3185.	1110 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Trækul opsamlet i gulvlaget ved brandstenen Gård 5.
K-3206.	1150 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Trækul fra Grube 2 i Kenotafhøjen.
K- 760.	1150 e. Kr.	+ ÷ 100 år.	Træ opsamlet af Brønd 1 ved Gård 1.
K-2707.	1170 e. Kr.	+ ÷ 55 år.	Trækul fra ildgrube i Vogterhuset.
K- 805.	1220 e. Kr.	+ ÷ 100 år.	Pæl i vandmølleanlæg i Sandbækken.
K- 801.	1235 e. Kr.	+ ÷ 100 år.	Planke i spunsvæggen i vandmølleanlægget i Sandbækken.
K-3527.	1235 e. Kr.	+ ÷ 85 år.	Trækul fra Grube 2 mellem Gård 1 og 2.
K-3188.	1265 e. Kr.	+ ÷ 80 år.	Trækul fra Grube 1 i Kenotafhøjen.
K-3182.	1280 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Trækul fra Grube øst for Gård 4.
K-3189.	1360 e. Kr.	+ ÷ 75 år.	Trækul fra Grube 5 i Kenotafhøjen.
K-3307.	1395 e. Kr.	+ ÷ 65 år.	Trækul opsamlet i bunden af Store Kogestensrøse.
K-2949.	1415 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	Trækul opsamlet sydøst for Store Kogestensrøse.
K-2947.	1430 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	do.
K-2948.	1480 e. Kr.	+ ÷ 70 år.	do.
K-3184.	1565 e. Kr.	+ ÷ 65 år.	Gren, der sad skråt i jorden nord for Gård 4.

Fig. 7. Den 7. juni 1980 afholdtes den traditionelle rundvisning på Borup-landsbyens tomt. her er deltagerne standset nord for Gård 4. I baggrunden ses nogle af deltagernes biler parkeret langs tværvejen, »Borup Gade«. Der var så mange, at de nåede næsten fra lågen og hen til Vogterhuset ved skovgærdet. Preben Andersen fot.